

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1986

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΑΝΗ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.— **Ἀνέκδοτος ἐπιστολή τοῦ H. Schliemann καὶ ὁ «Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου», ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γεωργίου Μυλωνᾶ***.

Ἡ διευθέτησις τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τῆς κας Ἀλ. Μπικιάκη συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἐγγράφων καὶ λογαριασμῶν τοῦ Παναγιώτη Σταματάκη σχετικῶν μὲ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Μυκηνῶν τοῦ 1876. Εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἐγγράφων αὐτῶν εὐρέθη ἐπιστολή τοῦ Heinrich Schliemann, γραμμμένη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν Τροίαν, ποὺ παραμένει ἀδημοσίευτος. Ἴσως ἢ ἀνακοίνωσις τῆς νᾶ συμβάλλῃ εἰς τὸ παλαιὸν πρόβλημα τῆς ἡμερομηνίας τῆς εὐρέσεως τοῦ λεγομένου «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» ποὺ ὑπεκινήθη τελευταίως ὑπὸ τοῦ D. Easton καὶ τοῦ D. A. Trail¹. Ἀκόμη θὰ συμβάλλῃ ἴσως καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Σλήμαν εἰς τὰς ὑπ' ἐκείνου παρασχεθείσας λεπτομερείας τῆς ζωῆς καὶ δράσεώς του, ποὺ εἰς τοὺς χρόνους μας ἐτέθησαν ἐν ἀμφιβόλῳ.

Ἡ ἐπιστολή ἀποτείνεται πρὸς τὸν «Ἐντιμότατον Κύριον Καθηγητὴν» τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα παρελείφθη (Εἰκ. 1). Ὑποθέτω ὅτι ἡ ἐπιστολή ἐγράφη πρὸς τὸν στενὸν του φίλον, τὸν Γενικὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1873,

* G. MYLONAS, **An Unpublished letter of H. Schliemann and the «Treasure of Priam».**

1. D. Easton, «Schliemann's Discoveries of Priam's Treasure», *Antiquity* LV, 1981, σ. 179-183. Τοῦ ἰδίου «Schliemann's Mendacity - a False Trait», *Antiquity* LVIII, 1984, 197-203. D. A. Trail, «Schliemann's Discovery of Priam's Treasure, Re-examination of the Evidence», *JHS* CIV, 1984, σ. 96-115. Τοῦ ἰδίου «Further Evidence of Fraudulent Reporting in Schliemann's Archaeological Works», *Boreas* 1984, σ. 295-316, δ-που καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία μέχρι καὶ τοῦ 1984.

τὸν Στέφανον Κουμανούδη, διὰ τοῦτο ἄλλως τε εὐρέθη εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐταιρείας². Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς, («ἐν Τροίᾳ 29 Μαΐου 1873»), παρουσιάζει μικρὰν δυσκολίαν πού εὐκόλως θὰ ἀπαλειφθῇ. Οἱ μελετηταὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Σλῆμαν ἀπέδειξαν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀκολουθεῖ ἄλλοτε μὲν τὸ Ἰουλιανὸν ἄλλοτε δὲ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον εἰς τὰς ἡμερομηνίας του. Τὰ ἡμερολόγια αὐτὰ διαφέρουν κατὰ 12 ἡμέρας εἰς τοὺς χρόνους τοῦ 1873. Πρὸς τοῦτοις ἀπέδειξαν ὅτι διὰ τὴν ἡμερομηνίαν ἐπιστολῶν πού ἀπηυθύνοντο εἰς Ἑλλάδας, ἐνίστε δὲ καὶ

ἐν Τροίᾳ 29 Μαΐου 1873

Ἐπιμότατε Κόριε Καθηγητᾶ

Ἡ μνημὸν μοὶ κάμνει ἐπίδα ὅτι δεῖτε ἔλθει εἰς Τροίαν πρὶν τῆς ἐν-
τεῦθεν ἀναχωρήσεώς μου ἥτις ἦτο προσδιορισμένη εἰς τὴν 31 Ἰουλίου. ἀνεβλήθη
ὅμως ἐπὶ 8 ἡμέρας διὰ τῆς ὄλης ἀεχπίστου ἀνακαλύψεως τοῦ θησαυροῦ τοῦ
«μῆγα προάμοιο ἀνακτος». διότι κατεδάφισα ἀμέσως τὸν ξύζυμον οἶκον μου ἵνα
ἀνασκάψω πρὸ ὑπὸλοιπων τῶν μορφῶν τοῦ βασιλείου. Διὸ ἀκούσας ἀπὸ τῆς
Βασιτείας ὅτι ἴσως δεῖτε νὰ ἔλθῃτε, ἐτηχεγράψα ἀμέσως εἰς τὸν μυναικάδεξτῶν
μου νὰ καταπέσῃ ἡμᾶς καὶ τοὺς 3 ἄλλους φίλους νὰ ἔλθῃτε τὴν προεχθρῆ
πέμπτην μετὰ τοῦ Ἰταχικοῦ καὶ νὰ λάβῃ τὰ εἰρητήρια ἅμα εἶσαδε σύμφωνοι
νὰ ἔλθῃτε. δὲ ἐπιστρέφομεν τότε ὅσοι ὁμοῦ τὴν 19 Ἰουνίου διὰ τοῦ Ἰταχ-
κοῦ. Ἄλλὰ μοὶ εἶναι ὅπως ἀδύνατον νὰ περιμεῖνω ἐνταῦθα περισσότερον
μὲ τυφλάνει ἢ παντοτεινὴ γαίλαφ καὶ μὴ φανέει ἢ σκόνης. ἔαν δὲν δύνηθῃ
νὰ ἔλθῃτε νῦν πρέπει νὰ ἔλθωμεν ὕστερον ὅταν εὐκαιρητῆ. Ἐντῶ τοῦ προάμοιο
θησαυρῷ ἐπέφχει καὶ πολυτιμώτατον χρυσῶν δέπας ἀμφικύπελλον τὸ ὅποιον

Εἰκ. 1. Ἐπιστολὴ πρὸς Κουμανούδη
(Ἀρχεῖον Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν)

εἰς ξένους πού ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν, ἠκολουθεῖτο τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον ἐν ᾧ εἰς ὅσας ἀπηυθύνοντο εἰς λοιποὺς Εὐρωπαίους τὸ Γρη-

2. Ἡ φίλια Σλῆμαν καὶ Κουμανούδη ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1870 ὅτε ὁ πρῶτος ἀπηυθύνεν ἐπι-
στολὴν πρὸς τὸν δεῦτερον ζητῶν πληροφορίας καὶ ἄδειαν ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Μυκῆνας. Τὴν ἐπι-
στολὴν ἐκείνην ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ 1972, σ. 234-235.
Μὲ τὸν καιρὸν ἡ φίλια τῶν κατέστη στενὴ, ὡς ἀποδεικνύουν προσκλήσεις εἰς γεύματα, μερικαὶ
τῶν ὁποίων εἶναι εἰς τὸ ἀρχεῖον μου κατὰ εὐγενῆ προσφορὰν τοῦ καθηγητοῦ κ. Στεφάνου Κουμα-
νούδη. Ὁ Σλῆμαν ἀκόμη ἀνέφερεν ὅτι ὁ Κουμανούδης τοῦ ὑπέδειξε τὸν τρόπον χρησιμοποίησεως
τοῦ χρυσῶ ἀγγείου τοῦ θησαυροῦ τῆς Τροίας II, πού ὁ ἀνασκαφεὺς ἀπεκάλεσε «δέπας ἀμφικύ-
πελλον» κατὰ τὸν Ὀμηρον (Σλῆμαν, ἡμερολόγιον 1873, Ἰουνίου 17, σ. 301).

γοριανόν. Τò σύστημα αὐτò τῶν ἡμερομηνιῶν σπανίως μὲν ἀλλὰ κάποτε ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν λημμάτων τῶν ἡμερολογίων. Εἰς τὴν σύγχρονον ἐνίοτε χρῆσιν τῶν δύο συστημάτων δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν τὰ προβλήματα καὶ αἱ δυσκολαὶ ποὺ παρουσιάζουν τὰ χειρόγραφα Σλήμαν. Ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς ἀνεκδότου ἐπιστολῆς μας, ἰδίᾳ ἀπὸ τὴν διπλὴν ἡμερομηνίαν 7/19 τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐκ τῆς Τροίας, ἀποδεικνύεται ὅτι ἐγράφη κατὰ τὸ Ἰουλιανόν ἡμερολόγιον καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 10ην Ἰουλίου τοῦ Γρηγοριανοῦ τοῦ λοιποῦ τὴν ἐπιστολὴν μας θὰ ἀποκαλοῦμεν: Πρὸς Κουμανούδην ἐπιστολὴν.

ἀποδεικνύει ὅτι πληρέστατα ἔχω δίκαιον δι' ὀχρηζόμενοι ἐν ταῖς πρὸ ἔργων ἐξομάδων ἀρροσιενδύσεσι ἀρθροῖς μου ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῶν Συζητήσεων καὶ *Tagessagen Allgermaine Keitung*: ὅτι ὁ ἱστορικός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ζῶων (I. 40) ψευδῶς διατηρεῖ ὅτι τὸ λέπας τούτου εἶναι διπλόν καὶ ἔχει ἄνω καὶ κάτω πατήριον, ὅτι δὲ τὸ ὀμηρικόν λέπας ἀμφικύπελλον δὲν σημαίνει ἄλλο τι παρὰ ἐκεῖνα τὰ μεγάλα πατήρια μετὰ δύο μεγίστων λαβῶν καὶ στρογγυλωμένου ποδός (βάσεως) οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ κατατεθῆ ἐμῇ ἐπὶ τοῦ στόματος· εἶδετε δὲ 30 ταυῶν ἐν τῇ συλλογῇ μου. Δι' ἀποφθίτων λόγων ἔμην περὶ τοῦ ἡσαυροῦ παρακαλῶν ἔμᾶς ἐνδέρμεν νὰ μὴ ἐλάγητε περὶ τούτου εἰς οὐδὲνα πρὶν ἢ ἐπιστρέψομεν Ἀθήνας.

Τοῦ μὲν εἰσῆτι ἀπᾶς νὰ εὐοχλήσω ἔμᾶς καὶ δυοπαράλλων ἔμην τὴν ἰσώκειστον ἐπιγραφὴν ἣν εὗρηκα ἐν ταῖς βυβλίοις τοῦ οἴκου μου.

Ἐκ τῶν σανίδων τοῦ καταδαφισθέντος ξυλίνου οἴκου μου ἔκτισα ἄλλον οἶκον οὕτως ὥστε εὐρίσκατε κατάχημα εὐρέχρονον ἂν μὲ τιμῆσητε μὲ τὴν ἔμετέραν ἐπίσκεψιν. Ὑπερβολικῶς ἤδωρον χαρῆν νὰ ἴω ἔμᾶς ἐν ταῦτα· καὶ ἢ ἐπίσκεψίς Σας ἤδωξε τὰ μέγιστα ὠφελήσῃ τὴν ἐπιστήμην. Ἰδιόθεν ἀπεχθόντες δέχομεν σταματήσει μίαν ἡμέραν ἐν Θεσσαλονικῇ ὅθεν βλέπομεν τὸν Ὄλυμπον καὶ τὰ τῶν δευτῶν μέγαρα.

Τὰ ἐγκαρτῆα προσκυνήματα εἰς τὴν σεβαστὴν οἰκογενεῖάν Σας διαμένω μετὰ διακωκυμένης ὑπολήψεως

ὁ φίλος ἔμῶν
Σχληέμαν

Εἰκ. 2. Ἐπιστολὴ πρὸς Κουμανούδην. Συνέχεια καὶ τέλος
(Ἄρχεϊον Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν)

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Κουμανούδην ὁ Σλήμαν γράφει πρὸς τὸν κ. Καθηγητὴν: «Ἡ γυνή μου μοὶ κάμνει ἐλπίδα ὅτι θέλετε ἔλθει εἰς Τροίαν πρὶν

τῆς ἐντεῦθεν ἀναχωρήσεώς μου, ἤτις ἦτο προσδιορισμένη εἰς τὴν 31 λήξαντος, ἀνεβλήθη ὅμως ἐπὶ 8 ἡμέρας, ὅπως ἀελπίστως». Καὶ προσθέτει: «ἀμέσως ἐτηλεγράφησα εἰς τὸν γυναικάδελφόν μου νὰ καταπέιση ὑμᾶς νὰ ἔλθητε τὴν προσεχῆ Πέμπτην». Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν, «θὰ ἐπιστρέψομεν ὅλοι ὁμοῦ τὴν 7/19 Ἰουνίου» εἰς τὰς Ἀθήνας³. Ὁ Σλήμαν δικαιολογεῖ τὰ στενὰ ὅρια τῆς προσκλήσεως, προσθέτων: «μοὶ εἶναι ὅπως ἀδύνατον νὰ περιμένω ἐνταῦθα περισσότερο· με τυφλώνει ἡ παντοτεινὴ λαϊλαψὶ καὶ με φονεύει ἡ σκόνης.» [Ἡ ἐπιστροφή ὅλων θὰ ἐγένετο μέσῳ Θεσσαλονίκης («θὲν βλέπομεν τὸν Ὀλυμπον καὶ τὰ τῶν θεῶν μέγαρα»)].

Εἰς τὴν πρὸς Κουμανούδην ἐπιστολὴν του, εἰς τὴν 3ην γραμμῆν, ὁ Σλήμαν γράφει ὅτι ἡ προσδιορισθεῖσα ἀναχώρησις του ἀπὸ τὴν Τροίαν «ἀνεβλήθη κατὰ 8 ἡμέρας». Διατί; Σχετικῶς μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἴδιον: «ἀνεβλήθη ἐπὶ 8 ἡμέρας διὰ τῆς ὅπως ἀελπίστου ἀνακαλύψεως τοῦ θησαυροῦ τοῦ ἄμεγα Πριάμοιο ἀνακτος». Προφανῶς ἡ «ἀνακάλυψις τοῦ θησαυροῦ» ἐγένετο πρὸ τῆς 29ης Μαΐου (κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν - τῆς 10ης Ἰουνίου κατὰ τὸ Γρηγοριανόν). Αἱ μεταγενέστεραι ἡμερομηνίαι ποὺ προετάρθησαν ὑπὸ συγχρόνων μελετητῶν δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολὴν μας ἔχομεν τὴν πρώτην μέχρι τοῦδε εὑρεθεῖσαν μνείαν τοῦ εὐρήματος ὡς «θησαυροῦ τοῦ Πριάμου»⁴.

Εἶναι ἄραγε δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ ἀκριβέστερον ἡ ἡμέρα τῆς ἀνευρέσεως «τοῦ θησαυροῦ»; Ἡ ὑπὸ μελέτην ἐπιστολὴ πρὸς Κουμανούδην δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τοῦτο. Θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς ἄλλας πηγὰς σημειώνοντες ὅτι περιέργως ὁ ἀνασκαφεὺς εἰς τὰ ἡμερολόγιά του δὲν ἀναφέρει καθαρὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἡμέραν. Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὅμως τοῦ 1873 καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 23 Μαΐου (κατὰ τὸ Γρη-

3. Ἐπιστολὴ πρὸς Κουμανούδην, γραμμὴ δευτέρα, «λήξαντος» ἀντὶ «λήγοντος» διότι ὁ Ἀπρίλιος δὲν ἔχει 31 ἡμέρας ἀλλὰ μόνον 30. Ὁ τρόπος τῆς κοινοποιήσεως ἀπὸ τῆς Σοφίας τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Κουμανούδη καὶ 3 ἀκόμη φίλων του νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Τροίαν, «ἡ γυνὴ μου μοὶ κάμνει ἐλπίδα...», καὶ γραμμὴ 5 κατωτέρω «διὸ ἀκούσας ἀπὸ τῆς Βατιείας ὅτι ἴσως θέλετε νὰ ἔλθητε...» ὑποδεικνύει ὅτι ἡ εἶδησις πρὸς Σλήμαν ἐστάλη ταχυδρομικῶς, ἢ καὶ μᾶλλον ἀπίθανον τηλεγραφικῶς, ὑπὸ τῆς Βατιείας. Βατιεία, Ὀμηρικὸν ὄνομα, ποὺ ὁ Σλήμαν ἔδωκεν εἰς τὴν γυναικᾶ του ἦτο ὄνομα λοφίσκου ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἦτο μνημεῖον Ἀμαζόνος Βασιλίσσης Βατιείας ἢ Μυρίνης (Ἰλιάδος Β, 811-815). Εἰς τὰς ἀρχὰς Μαΐου τοῦ 1873 ἡ κα Σλήμαν ἐπεχείρησε μικρὰν ἀνασκαφὴν τοῦ λόφου καὶ οὕτω ἐκέρδισε τὸ δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον χαϊδευτικῶς τῆς ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ συζύγου της. Εἰς τὰ παρεχόμενα κείμενα τῶν ἐπιστολῶν διατηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ Σλήμαν.

4. Ὁ Σλήμαν ἐπέξηγεῖ τὸν λόγον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνέπνευσε νὰ ὀνομάσῃ τὸ εὐρήματὸς του «θησαυρὸν τοῦ Πριάμου». Γράφει:

«I call the treasure Priam's treasure, because I found it buried..... in the palace's red ashes.... It was therefore beyond any doubt the treasure of the last king, of the king who

γοριανόν) ὁ Σλήμαν ἀναφέρει τὴν ἀνεύρεσιν μεγάλου ἀργυροῦ σκεύους, κύπελλον ἐξ ἠλέκτρου καὶ κράνος εἰς τὸν χῶρον τοῦ θησαυροῦ, «huit jours avant la découverte du trésor»⁵. Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἀνάγει τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ θησαυροῦ εἰς τὴν 30ὴν Μαΐου 1873 (κατὰ τὸ Γρηγοριανόν). Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν G. Broker, πρεσβευτὴν τῶν ΗΠΑ εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετ' ἡμερομηνίαν 10 Ἰουνίου 1873 (κατὰ τὸ Γρηγοριανόν), ὅπως καὶ εἰς τὴν πρὸς Κουμανούδην ἐπιστολὴν ἀναφέρει τὸ χρυσοῦν δέπας ἀμφικύπελλον μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τοῦ θησαυροῦ ποῦ εἶχεν εὑρεθῆ «τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα»⁶. Ἡ ἐβδομάς ἐκείνη περιελάμβανε τὰς ἡμέρας ἀπὸ 1-7 Ἰουνίου· εἰς μίαν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὅλως ἀβεβαίαν, ἀποδίδει τὴν ἀνεύρεσιν «τοῦ θησαυροῦ» εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Broker. [Ἡ διαφορὰ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλην ἡμερομηνίαν τῆς ἀνευρέσεως ποῦ δίδει ὁ Σλήμαν καὶ ἡ παράλειψις ἀναγγελίας τῆς εὑρέσεως τοῦ σπουδαιοτάτου εὐρήματος εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὀφείλεται εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ δημιουργήσῃ ἀμφιβολίας διὰ τὴν ἀνεύρεσιν θησαυροῦ]. Εἰς ἐπιστολὴν του, τῆς 30ῆς Μαΐου 1873, πρὸς τὸν ἐν Ρωσίᾳ υἱὸν του Serge ἀπαριθμεῖ τὰς ἀνακαλύψεις του εἰς τὴν Τροίαν, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει τὸν θησαυρόν⁷.

Ὁ D. Easton, ἐπιτυχῶς παρατήρησεν ὅτι οὐδεμίαν ἀπολύτως πληροφορίαν δι' εὐρήματα ἀναφέρει ὁ Σλήμαν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν τοῦ 1873, διὰ τὴν Τρίτην 27 Μαΐου, Τετάρτην 28 Μαΐου καὶ Πέμπτην 29 Μαΐου. Τὴν σιωπὴν αὐτὴν ὁ Easton ἀποδίδει εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνασκαφέως νὰ ἀποκρύψῃ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς ἐργάτας τὴν ἀνεύρεσιν θησαυροῦ, ποῦ ἐσκόπευε νὰ ἐξαγάγῃ κρυφίως ἀπὸ τὴν

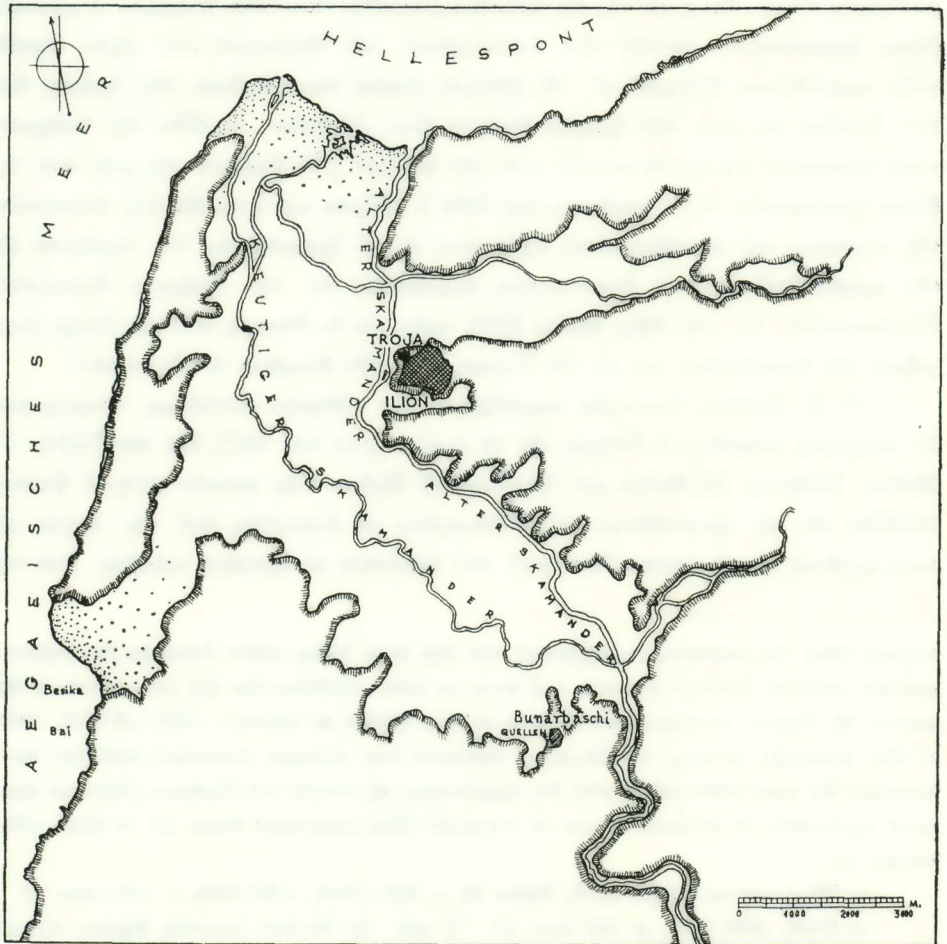
reigned when the catastrophe happened and this king being called Priamos by Homer I call the treasure Priam's treasure and have no other evidence for the correctness of the name» (E. Meyer, «Schliemann's Letters to Max Müller in Oxford», JHS LXXXII, 1962, σ. 83). Δυστυχῶς τὸ κύρος τῆς ὀνομασίας ἀνετράπη ὅταν νεώτεροι ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι ὁ θησαυρὸς ἦτο κατὰ 1500 τοῦλάχιστον ἔτη ἀρχαιότερος τῆς ἐποχῆς τοῦ Πριάμου. Νεώτεροι ἐρευνηταὶ προσπαθοῦν νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ ἀνακριβὲς ἀλλὰ ρομαντικὸν ὄνομα μετ' ὁ ἀχάρι «θησαυρὸς Α».

5. Ἡμερολόγιον Σλήμαν 1873, Μαΐου 23, σ. 268. Trail, JHS 1984, σ. 106 ὑποσ. 18.

6. Trail, JHS 1984, σ. 105 ὑποσ. 14. Ἡ πρὸς τὸν Broker ἐπιστολὴ ἐγγράφη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς πρὸς Κουμανούδην ἐπιστολῆς, ἦτοι τὴν 10ὴν Ἰουνίου. Περιέργως ὁ Σλήμαν καὶ εἰς τὰς δύο ἐπιστολάς ἀναφέρεται εἰς τὸ χρυσοῦν «δέπας ἀμφικύπελλον» τοῦ θησαυροῦ. Φαίνεται ὅτι τὴν 10ὴν Ἰουνίου 1873, ὅτε ἐγράφησαν καὶ αἱ δύο ἐπιστολαί, εἶχε μειωθεῖ ὁ φόβος τῆς ἀνευρέσεως τοῦ θησαυροῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων.

7. Ὁ Trail εἰς τὴν μελέτην του, JHS τοῦ 1984 δέχεται τὴν 31ὴν Μαΐου ὡς τὴν ἡμέραν τῆς ἀνευρέσεως τοῦ θησαυροῦ. Τοῦτο ὅμως στηρίζει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ πρὸς τὸν Serge ἐπιστολὴ φέρει ἡμερομηνίαν κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον. Τὸ συμπέρασμά του αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσφαλὲς διότι τὸ 1873 εἰς τὴν Ρωσίαν ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Θὰ ἦτο πάντως

Τουρκικὴν ἐπικράτειαν. Βασιζόμενος εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὁ D. Easton κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἀνευρέσεως τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» τὴν 27ην Μαΐου 1873. Εἰς τὴν νεωτέραν του μελέτην ἀναφέρει τὴν 31ην ὡς τὴν ἡμέραν εὐρέσεως τοῦ θησαυροῦ⁸.

Εἰκ. 3. Χάρτης Τρωικοῦ Πεδίου
(Κατὰ W. Dörpfeld Troija und Ilion, Πίν. I)

ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ θησαυρὸς ἐπεσημάνθη, ἀνεσκάφη, μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ Σιῆμαν εἰς τὸν οἰκίσκον του, καὶ συνεσκευάσθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν, πρὸς τὸ ἀπόγειμα τῆς ὁποίας ἀπεστάλη εἰς τὸν Frank Calvert, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

8. Easton, *Antiquity* 1981, σ. 180-181.

Ἐπιστολὴν τοῦ Σλήμαν πρὸς τὸν Frederick Calvert ἐδημοσίευσεν ὁ E. Meyer μὲ τὴν προσθήκην ἡμερομηνίας 30 Μαΐου 1873⁹. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη συνώδευε τὴν ἀποστολὴν ἕξ κιβωτίων καὶ ἐνὸς σάκκου μὲ ἀρχαῖα ἀντικείμενα καὶ εἰς αὐτὴν ὁ ἀνασκαφεὺς αἰτιᾶται τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ὅτι τὸν παρακολουθοῦν ἐντατικῶς, ὅτι εἶναι ὠργισμένοι ἐναντίον του, δι' ἄγνωστον εἰς αὐτὸν αἰτίαν, ὅτι ἐπίκειται ἔρευνα τῆς οἰκίας του δι' ἀνεύρεσιν ἀρχαιοτήτων. Δι' αὐτὸ τὸν παρακαλεῖ νὰ φυλάξῃ καλῶς τὰ ἀποστελλόμενα καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ κατὰ κανένα τρόπον εἰς τοὺς Τούρκους νὰ τὰ ἐγγίσουν. Προφανῶς αἱ ἀποσταλεῖσαι ἀρχαιοτήτες ἀνῆκον εἰς τὸν «Θησαυρὸν τοῦ Πριάμου», τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξαγάγῃ λαθραίως ἀπὸ τὴν Τουρκίαν διὰ τοῦ Besika Bay, ὅπως ἐπέτυχε νὰ ἐξαγάγῃ λαθραίως μαρμαρίνην μετόπην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1872¹⁰. Ὁ κολπίσκος αὐτός, πολὺ πλησίον τοῦ ἀγροκτήματος τοῦ Calvert τῆς Thymbra Farm εἰς Bunar Bashi καὶ περὶ τὰ 4 μίλια ἀπὸ τὴν Τροίαν, δὲν εἶχε ὠργανωμένον τελωνεῖον ἢ ἀστυνομικὸν σταθμὸν ὅπως τὰ Δαρδανέλλια (Çanak-Kale), ἡ βόηθεια Ἑλληνικῶν πλοιαρίων πρόθυμος καὶ ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις λαθραίας ἐξαγωγῆς ἐξησφαλισμένη. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὸν κολπίσκον ἐκεῖνον τελικὰ ἐπέτυχεν ὁ Σλήμαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ Θησαυροῦ, διότι τὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα τὰ ἀποσταλέντα πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Calvert ἀπετέλουν τὸ ὅλον ἢ τὸ μεγαλύτερον μέρος «τοῦ Θησαυροῦ».

Ἡ συνοδύουσα τὰ ἀρχαῖα ἐπιστολὴ τοῦ Σλήμαν φέρει μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἡμέρας, «Σάββατον»· ἡ ἡμερομηνία ὡς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ E. Meyer, 30 Μαΐου 1873, εἶναι ἀποτέλεσμα συμπεράσματος τοῦ ἰδίου καὶ δὲν εἶναι ἀκριβής. Διότι τὸ 1873 ἡ 31η Μαΐου ἦτο ἡμέρα Σάββατον καὶ ὄχι ἡ 30η Μαΐου τοῦ Meyer, ποὺ ἦτο Παρασκευή. Ἀκόμη εἰς τὸ ὀπισθεν τμήμα τῆς σελίδος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Calvert εἶχε γράψῃ «Rec'd 31st May 1873».

Ἡ ἀποστολὴ πρὸς τὸν Fr. Calvert δὲν ὀρίζει τὴν ἀκριβῆ ἡμέραν τῆς ἀνευρέσεως τοῦ θησαυροῦ, παρέχει ὅμως τὸ χρονικὸν ὄριον πρὶν ἀπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τεθῆ ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἡ μεταφορὰ του εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Σλήμαν. Ἴσως ἐδῶ πρέπει νὰ τονισθῆ ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνασκαφέως διὰ τὴν ἀπόκρυψιν τοῦ γεγονότος τῆς εὐρέσεως τοῦ θησαυροῦ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Fr. Calvert εἰς τὴν Τροίαν, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποστολὴν πρὸς φύλαξιν τοῦ Θησαυροῦ ποὺ τότε ἐκυκλοφόρησε. Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὁ Σλήμαν ἀποδίδει τὴν ἀφιξίν εἰς τὴν μέτρησιν τῆς θερμότητος τῶν πηγῶν τῆς περιοχῆς ποὺ εἶχε ἀναλάβει

9. E. Meyer, Briefe von Heinrich Schliemann, Berlin 1936, σ. 132 (35).

10. Easton, Antiquity 1981, σ. 182.

πρὸ πολλοῦ ὁ ἐπισκέπτης του. Σκοπὸς βεβαίως τῆς ἐπισκέψεως ἦτο ἡ περαιτέρω διάθεσις τοῦ Θησαυροῦ¹¹.

Ὁ Θησαυρὸς θὰ παρέμενεν εἰς τὸ ἀγρόκτημα τοῦ Fr. Calvert μέχρι τῆς ἐξαγωγῆς του ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν, διότι ἐπιστροφή του εἰς τὴν Τροίαν, ἢ εἰς ἄλλην θέσιν, ἀσφαλῶς θὰ ἐδημιούργει πιθανότητας ἀνακαλύψεώς του ὑπὸ τῶν Τούρκων, πρᾶγμα ποῦ ἐφοβεῖτο καὶ προσεπάθει νὰ ἀποφύγῃ ὁ Σλήμαν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Κουμανούδην φανερώνει τοὺς φόβους του ὁ Σλήμαν ὅταν ἔγραφε: «δι' ἀπορρήτων λέγω ὑμῖν περὶ τοῦ Θησαυροῦ παρακαλῶν ὑμᾶς ἐνθέρμως νὰ μὴ εἴπητε περὶ τούτου εἰς οὐδένα πρὶν ἢ ἐπιστρέψωμεν Ἀθήνας».

Ἡ ἡμέρα τῆς εὐρέσεως τοῦ «Θησαυροῦ» θὰ ὠρίζετο ἀσφαλῶς ἐὰν ἐγνωρίζαμε τὴν διάρκειαν τῆς διαφυλάξεώς του εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Σλήμαν. Πόσον καιρὸν ὁ τυχηρὸς ἀνασκαφεὺς ἐφύλαξεν εἰς τὸν οἰκίσκον του τὸ ἀπίστευτον καὶ πρωτοφανὲς εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους εὕρημά του, διὰ νὰ τὸ θαυμάσῃ, νὰ τὸ ἐξετάσῃ προκαταρκτικὰ, νὰ τὸ συσκευάσῃ προσεκτικὰ εἰς ἕξ κιβώτια καὶ ἓνα σάκκον καὶ νὰ τὸ ἀπομακρύνῃ εἰς ἀσφαλὲς καταφύγιον τὸ Σάββατον, 31ην Μαΐου (Γρηγοριανόν), ἀφοῦ οἱ ἐργάται καὶ οἱ ἐπόπται θὰ εἶχον ἀποχωρήσει ἀπὸ τὸν χώρον τῆς ἀνασκαφῆς; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχῃ θετικῆς ἀπάντησεως. Ἴσως ὅμως φθάσωμεν εἰς ἀνεκτὴν ἀπάντησιν ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν φόβον ποῦ ἐβάρυνε τὸν Σλήμαν μιᾶς τυχαίας διαδόσεως, ἔστω καὶ φήμης, ἀνευρεθέντος θησαυροῦ εἰς τὸν ὄχλον τῶν ἐργατῶν ποῦ ἀπησχόλει, τὴν προγενεστέραν ἐμπειρίαν του εἰς τὴν Τροίαν αὐτὴν τῆς κλοπῆς ὑπὸ δύο ἐργατῶν καὶ διαφυγῆς των μετὰ δύο προῶτως ἀνακοινωθέντας θησαυρούς^{11α}, τὸ ριψοκίνδυνον τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν διαρκῆ ἀνυπομονησίαν του, ὡς καὶ τὴν καταδιωκτικὴν μανίαν τῶν Τούρκων ἐποπτῶν τῆς ἀνασκαφῆς. Προφανῶς ἡ ἀρχικὴ ἐπιπολαία μνεία τοῦ χρυσοῦ σκεύους ποῦ ὠνόμασε «δέπας ἀμφικύπελλον» ὑποδεικνύει τὴν σπουδὴν τῆς ἀποκρύψεως τοῦ Θησαυροῦ. Βάσει ὅλων αὐτῶν τῶν σκέψεων καὶ στοιχείων εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ «Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου» παρέμεινε κρυμμένος εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Σλήμαν σχετικῶς πολὺ ὀλίγον χρόνον, τὸ πολὺ δύο ἡμέρας καὶ ὅτι ἡ 30ῆ Μαΐου 1873 ἦτο ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς ἀνευρέσεώς του. Αὐτὴ ἡ ἡμέρα συμπίπτει μετὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ ἡμερολογίου τῆς 23ης Μαΐου 1873.

Τὸ ἐρώτημα τὸ σχετικὸν διὰ τὴν ἡμέραν τῆς εὐρέσεως, ποῦ ἴσως τῶρα εὐρίσκει ἀπάντησιν, δὲν εἶναι τὸ μόνον Τρωικὸν πρόβλημα ποῦ ἀναμένει λύσιν. Ἐν

11. Ἡμερολόγιον Σλήμαν, 1873, σ. 270, Easton, Antiquity 1981, σ. 183.

11α. D. Tethier, «Trésor du Musée de Constantinople», Revue Archéol. Nouv. Serie, u 131, 1876, σ. 416-419.

ἀκόμη σοβαρόν καὶ ἀκανθῶδες πρόβλημα πρέπει νὰ περιληφθῆ εἰς τὰς παρατηρήσεις μας. Ἦτο ἡ Σοφία Σλῆμαν παροῦσα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ ἀνασκαφὴν τοῦ ὘ησαυροῦ; Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἴσως νὰ μὴν ἔχη σπουδαιότητα διὰ τὸν ὀρισμὸν ἀνασκαφικῶν τεχνικῶν παρατηρήσεων καὶ ἐπισημάνσεων, ἔχει ὅμως δημιουργήσει ἀρκετὴν ἱστορίαν καὶ θόρυβον. Ἐχομεν ἀσφαλῶς τὴν γνωστὴν θαυμαστὴν περιγραφὴν αὐτοῦ τοῦ ἀνασκαφέως καὶ τὴν ἀποδοθεῖσαν εἰς τὴν Σοφίαν σχετικὴν δρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ διάφορον μαρτυρίαν τοῦ πιστοῦ βοηθοῦ καὶ θεράποντος τοῦ Σλῆμαν, τοῦ Νικολάου Γιαννάκη, ὡς τὴν διεφύλαξεν ὁ ἀρχαιοδίφης Δρ. William C. Borlase τὴν ὁποίαν, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν πιστεύωμεν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν¹². Κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν ἡ Σοφία Σλῆμαν δὲν ἦτο εἰς τὴν Τροίαν ἀλλὰ εἰς τὰς Ἀθήνας ὅταν ἀνεσκάφη ὁ ὘ησαυρός¹³. Τοῦ Γιαννάκη τὴν μαρτυρίαν ἀπέρριψε μὲ ὀξύτητα ὁ Σλῆμαν, εἰς ἀντίκρουσίν του πού μεταξὺ ἄλλων περιλαμβάνει καὶ τὰ ἐξῆς: «Which servant in the world will not boast to have shared in a famous act of his master» καὶ μὲ κατακλιεῖδα βεβαιώνει «I swear on the bones of my father that... Mrs Schliemann of course was present and assisted me; she never left me»¹⁴. Καὶ ἀπορεῖ ὁ ἀναγνώστης διατι ὁ Σλῆμαν ἐκράτησεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἀκόμη καὶ πέραν τῆς ἀνασκαφῆς του τῆς Τροίας, καὶ δὲν ἀπέπεμψεν εὐθέως τὸν κατ' αὐτὸν ψευδόμενον ὑπηρέτην του, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποστῆ μαρτύρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους διὰ νὰ μὴ προδώσῃ τὸν κύριόν του. Ὁ Trail δέχεται τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γιαννάκη καὶ ἀναφέρει διαφόρους ἐπιστολὰς πρὸς τὴν καὶ Σλῆμαν πού ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Σοφία δὲν ἦτο εἰς τὴν Τροίαν ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ὘ησαυροῦ¹⁵. Ἰσως εἶναι δυνατὸν νὰ προσθέσωμεν μερικὰς σκέψεις ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἡ πρὸς τὸν Κουμανούδην ἐπιστολὴ τῆς 29ης/10ης τοῦ Σλῆμαν ἐγρᾶφη προφανῶς κατόπιν λήψεως ἐξ Ἀθηνῶν μηνύματος ἢ ἐπιστολῆς τῆς Σοφίας. Θὰ ἦτο ἄραγε δυνατὸν νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ κα Σλῆμαν ἦτο εἰς τὴν Τροίαν τὴν 31ην Μαΐου, ὅτε ὁ ὘ησαυρὸς ἐστάλη πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Calvert, ὅτι ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Τροίαν μετὰ τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην, ὅτι ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ἦλθεν εἰς συνάφειαν μὲ τὸν Κουμανούδην καὶ τοὺς φίλους του, καὶ κατόπιν ἐγγραψεν ἐπιστολὴν ἢ ἔστειλε μῆνυμά της εἰς τὸν Σλῆμαν εἰς τὸ ὁποῖον ἀπήνησεν ὁ ἀνασκαφεὺς τὴν 29/10ην Ἰουνίου 1873; Τὸ κατόρθωμα αὐτὸ διὰ τὴν ἐπο-

12. Meyer, «Schliemann's Letters» JHS 1962, σ. 98-99 Wm. Borlase. Frasevs Magazines February 1876, «A visit to Schliemann's Troy».

13. Meyer, ἔ.ἀ. καὶ Trail, ἔ.ἀ. ὑποσ. 12.

14. Trail, ἔ.ἀ. σ. 110.

15. Trail, ἔ.ἀ. σ. 110-111.

χὴν ἐκείνην εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον καὶ κατὰ συνέπειαν προσθέτει σοβαρὰς ἀμφιβολίας διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Σοφίας εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ. Ἐπισημαίνωμ ἐἰς μελλοντικὰς ἀκριβεστεράς πληροφορίας πού θὰ καταστήσουν δυνατὴν τὴν παραδοχὴν ἀπὸ ὅλων τούτων ἐρευνητὰς μιᾶς λύσεως βασισμένης εἰς θετικὰς πληροφορίας. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ παλαιὰ κακόβουλος γνώμη, ἡ ὁποία εὐρῆκε τόσους ἀκολούθους, ὅτι ὁ «Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου» ἐσχηματίσθη ἀπὸ συλλογὴν μικρῶν εὐρημάτων, πού κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1872-73 εὐρέθησαν εἰς διάφορα τμήματα τοῦ ἐξετασθέντος χώρου ἢ καὶ ἠγοράσθησαν εἰς τὰ παζάρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ἀστήρικτος καὶ ἀναληθής. Διότι τὰ μέλη τοῦ θησαυροῦ παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν τεχνοτροπία πού χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Τροίας II καὶ τὴν αὐτὴν ὁμοιομορφίαν πού δημιουργεῖ ἓνα σύνολον ὁμοιογενές. Ὑστερα ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἀειμνήστου Carl W. Blegen κάθε ἀμφιβολία ἀποδεικνύεται ἀδικαιολόγητος. Ὁ Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου εἶναι γνήσιον καὶ ὁμοειδὲς ἔργον τῶν κατωτέρων τῆς Τροίας II, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Σλήμαν.

Ἐπολείπονται ἀκόμη τρεῖς πληροφορίαι διὰ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐκθεσίς μας τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου». Ὁ Σλήμαν ἔγραψεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τῆς 31ης Μαΐου 1873 σχέδιον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐκδότην του F. A. Brockhaus, εἰς Λειψία, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρει τὸν θησαυρόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπογοήτευσίν του διότι δὲν τοῦ ἤτο δυνατόν νὰ τὸν περιγράψῃ πλήρως. Φόβος μήπως ἡ ἐπιστολὴ παραπέσῃ ἢ λογοκριθῇ καὶ ἔτσι γίνῃ γνωστὴ εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν ἢ ἀνακάλυψις θησαυροῦ μὴ δηλωθέντος, κατὰ τὴν συμφωνίαν, ἀπέτρεψε τὴν ἀντιγραφὴν καὶ συμπλήρωσιν ὀριστικῆς ἐπιστολῆς.

Εἰς τὴν σελίδα 300 τοῦ ἡμερολογίου 1873 τοῦ Σλήμαν (Εἰκ. 4) εὐρίσκομεν τὴν πρώτην λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου»¹⁶. Ἀπλῆ καὶ μόνη παρατήρησις τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐγγραφῆς φανερώνει ὅτι μεταγενεστέρως ἀντικατεστάθη τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηναίων, ὡς τόπος γραφῆς, μὲ τὸ ὄνομα τῆς Τροίας,

16. Σλήμαν, ἡμερολόγιον 1873 σ. 300 κ.ε. Ὁ Σλήμαν δὲν ἐξηγεῖ διατί ἐκ τῶν ὑστέρων ἔκαμε ἀλλαγὴν τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐκθέσεώς του. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ αἱ δύο ἡμερομηνίαι ἀκολουθοῦν τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον. Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τῶν κυριῶν Παπαγεωργίου καὶ Βάρδα, τῆς Γενναδαίου Βιβλιοθήκης, τὰς ὁποίας εὐχαριστῶ θερμῶς, τελευταίως εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω καὶ πάλιν τὴν ἠλλοιωμένην ἡμερομηνίαν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς σελίδος 300 τοῦ ἡμερολογίου 1873 τοῦ Σλήμαν. Ὑπὸ τὸ παχὺ στρῶμα τῆς μελάνης, πού καλύπτει τὸν ἀρχικὸν ἀριθμὸν διέκρινα ἕνα, ἀπὸ τὰ ὁποία συνεπέρανα ὅτι ὁ ἀρχικὸς ἐκεῖνος ἀριθμὸς ἦτο 25 καὶ ἡ ἀρχικὴ ἡμερομηνία Athens, 25 June 1873. Ἡ ὑπόθεσίς μου ἐκείνη ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν εὐρεσιν ἐγγράφων, πού θέτουν τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Σλήμαν εἰς Ἀθήνας τὴν 21ην Ἰουνίου, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ κατωτέρω.

ἀκόμη δ' ὅτι μὲ παχεῖαν μελάνην καὶ χονδροειδῶς ἐκαλύφθη ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς, ποῦ νομίζω ὅτι τὸν διέκρινα ὡς 25.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ ἐνδιαφέρει εἰς τὴν παροῦσαν προσπάθειάν μας εἶναι τὰ ὅσα λέγει διὰ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Εἰς τὴν ἐγγραφήν τῆς σελίδος 300 τοῦ ἡμερολογίου του ἔγραφε: «Φαίνεται ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια ἠθέλησε νὰ μὲ ἀποζημιώσῃ μὲ λαμπρὸν τρόπον διὰ τὰς ὑπερανθρώπους προσπάθειαις μου κατὰ τὰς τριετεῖς ἀνασκαφάς μου διότι τὴν 7ην τοῦ ἰδίου (Ἰουνίου) συνήντησα εἰς βάθος πλησίον τοῦ μεγάλου τείχους, τὸν Ἐθησαυρὸν τοῦ Πριάμου». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αὐτὸς ὁ Σλήμαν διηγεῖται τὴν ἀνέυρεσιν καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ τὴν 7ην Ἰουνίου 1873. Ἡ πληροφορία αὕτη θὰ ἦτο πολυτιμοτάτη ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι ἀκριβῆς διότι, ὡς εἶδομεν, ὁ θησαυρὸς τοῦ Πριάμου καταλλήλως συσκευασμένως εἶχεν ἤδη ἀποσταλῆ εἰς τὸν Fr. Calvert διὰ φύλαξιν τὴν 31ην Μαΐου 1873, ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς φυγαδεύσεώς του πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Κατ' ἀκολουθίαν καταπίπτει ἡ πληροφορία τῆς ἀνευρέσεως τοῦ θησαυροῦ τὴν 7ην Ἰουνίου 1873, ποῦ ἀπεδέχθησαν πολλοὶ τῶν νεωτέρων μελετητῶν.

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ «Ἐθησαυροῦ τοῦ Πριάμου» καὶ ἡ ἀποστολὴ του πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Frederik Calvert τὴν 31ην Μαΐου 1873, ἀποτελοῦν ὀρόσημα πολύτιμα διὰ τὴν ζωὴν καὶ δρᾶσιν τοῦ Σλήμαν. Δύο ἡμέραι μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ «Ἐθησαυροῦ», ὡς εἶδομεν, ὁ Calvert ἐπεσκέφθη τὸν Σλήμαν εἰς τὴν Τροίαν διὰ νὰ συνεν-

Φιλτάτη μοι Σύζυγε

εὐρήκαμεν ἐν τῷ Πριάμου οἴκῳ τοιαῦτα σπουδαιότατα διὰ τὴν ἐπιστήμην πράγματα ὥστε ἀπεφασήσαμεν νὰ καταδειψώμεν τὸ ξύλινον σπήτιον καὶ ν' ἀνασκάψωμεν τὴν αὐτοῦ θέσιν, ἡ ὁποία ἐργασία ἀπαιτεῖ 10 ἡμέρας. διὰ τοῦτο μὴ δημοσιεύσῃς ἀκόμη τὸ ἄρθρον μας. θὰ γράψω ὅταν ἦναι καιρὸς νὰ τὸ δημοσιεύσῃς. μὰ τὸν θεὸν μὴ δημοσιεύσῃς πρὶν ἢ Σοὶ γράψω ὅτι εἶναι καιρὸς. Μείνε, ἀγγελέ μου, ἐν Ἀθήναις διότι εἴμι θὰ τῶρα ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ. εἶδωλον τῆς καρδιάς μου, χαῖρε, Ἀνδρομαχίδιον, χαῖρε.

ὁ σύζυγος καὶ ὁ πατήρ Σας

Σχλειμαν

Δευτέρα

Εἰκ. 5. Ἐπιστολὴ Σλήμαν πρὸς Σοφίαν
(Trailev. J.H.S., 1984, σ. 110)

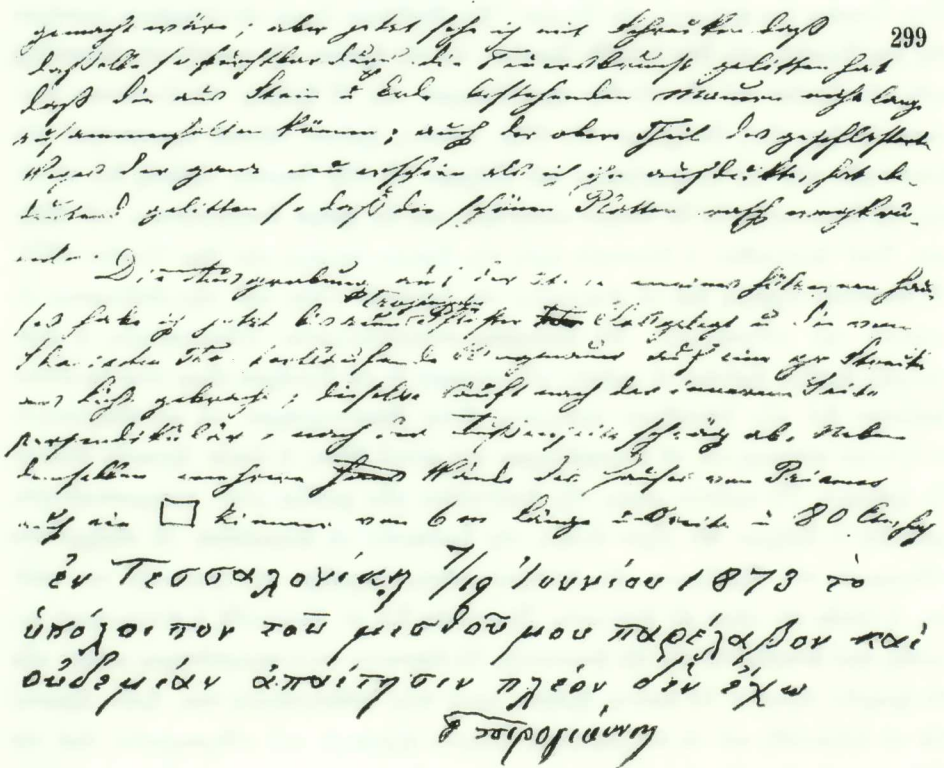
νοηθούν και λάβουν αποφάσεις δια την λαθραίαν έξαγωγήν τοῦ «Θησαυροῦ» ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, βάσει ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνασκαφέως μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς καὶ ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὰς Ἀθήνας.

Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὴν Σοφίαν (εἰς τὰς Ἀθήνας), τὸ κείμενον τῆς ὁποίας ἐδημοσίευσε τελευταίως ὁ Trail, ἔχομεν τὴν πρώτην ἀγγελίαν τῆς εὑρέσεως τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» Εἰκ. 5. Ἀντὶ κανονικῆς ἡμερομηνίας ὁ Σλήμαν γράφει μόνον, Δευτέρα¹⁷. Ὁ Trail ἐδέχθη ὅτι ἡ Δευτέρα τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἡ Ἰουνίου 2. Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκριβής. Ὁ Σλήμαν εἰς τὴν ἐπιστολὴν του γράφει ὅτι θὰ προστεθοῦν 10 ἡμέραι ἐκτάκτου ἀνασκαφικῆς ἐργασίας διὰ νὰ τερματισθῇ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1873 καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἐὰν προσθέσωμεν τὰς 10 ἡμέρας αὐτὰς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Trail προταθεῖσαν ἡμερομηνίαν τῆς 2ας Ἰουνίου, θὰ ἔχωμεν ὡς τελικὴν τὴν 12ην Ἰουνίου, ἡμέραν ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὰ μεμαρτυρημένα. Αὐτὸς ὁ Σλήμαν γράφει εἰς τὴν σελίδα 300 τοῦ ἡμερολογίου του ὅτι τὴν 17ην Ἰουνίου ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Τροίαν. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅμως τὴν ἐπομένην Δευτέραν τῆς 2ας Ἰουνίου, τὴν 9ην δηλαδὴ Ἰουνίου, ὡς τὴν ἡμέραν τῆς γραφῆς τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Σοφίαν καὶ εἰς τὴν 9ην προσθέσωμεν τὰς 10 ἡμέρας τῆς ἐκτάκτου ἀνασκαφικῆς ἐργασίας, θὰ ἔχωμεν τὴν 19ην Ἰουνίου, ἡμέραν τελικοῦ τερματισμοῦ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σλήμαν. Ἡ 19η Ἰουνίου ὠρίσθη διὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ὡς ἡμέρα ἀναχωρήσεως τοῦ Σλήμαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Σοφίαν ἐγράφη τὴν 9ην Ἰουνίου 1873. Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη διὰ νὰ ἀναγγεῖλῃ τὴν λαμπρὰν τύχην καὶ τὴν ἀνέλπιστον ἀνεύρεσιν τοῦ «Θησαυροῦ». Μὲ δυσκόλως συγκρατούμενον ἐνθουσιασμόν, ὁ ἀνασκαφεὺς ἀρχίζει ἀμέσως νὰ γράφῃ: «Εὐρήκαμεν ἐν τῷ Πριάμου οἴκῳ τοιαῦτα σπουδαιότατα διὰ τὴν ἐπιστήμην πράγματα ὥστε ἀπεφασήσαμεν νὰ καταδαφίσωμεν τὸ ξύλινον σπήτιον καὶ νὰ ἀνασκάψωμεν τὴν αὐτοῦ θέσιν, ἡ ὁποία ἐργασία ἀπαιτεῖ 10 ἡμέρας». Τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἀναγγελίας μᾶς χαρίζει μίαν πραγματικότητα, μολοντί ὁ Σλήμαν δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν ἔμπνευσιν νὰ ἀποκαλέσῃ τὸ εὔρημά του «Θησαυρὸν τοῦ Πριάμου». Τὸ δεῦτερον μέρος ἐκφράζει τὴν μυστικὴν του σκέψιν, ἡ ὁποία τὸν φέρει εἰς ἀπόφασιν. Προφανῶς διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀνασκαφικὴ ἐργασία, ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν, θὰ ἀπητεῖτο πολὺ περισσότερος καιρὸς τῶν 10 ἡμερῶν· ὅμως αἱ 10 ἐκεῖναι ἡμέραι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του, ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ὀργανωθῇ καὶ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ λαθραία ἐξαγωγή τοῦ «Θησαυροῦ» ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν. Διὰ νὰ ἀποκρύψῃ πλήρως τὸν μύχιον σκοπὸν του ὁ Σλή-

17. Trail, JHS 1984, σ. 110.

μαν παρακαλεῖ τὴν γυναῖκα του νὰ μὴ δημοσιεύσῃ ἀκόμη ἄρθρον ποῦ τῆς ἐνεπιστεύθη, ἀλλὰ νὰ περιμένη νεωτέραν πρὸς τοῦτο ἐντολὴν: «Θὰ γράψω ὅταν εἶναι καιρὸς νὰ τὸ δημοσιεύσῃς». Ἀκόμη τὴν παρακαλεῖ νὰ μείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας διότι τώρα εὑρίσκεται (ἐν στενοχωρίᾳ), ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸν φόβον ποῦ τὸν κατέχει διὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν περίπτωσιν ποῦ θὰ ἐμάνθων τὴν ὑπαρξιν ἀποκρυβέντος θησαυροῦ. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του αὐτὴν ὁ Σλήμαν δὲν ὀρίζει τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὴν Τροίαν διὰ τὰς Ἀθήνας, ἡ ὁποία θὰ ὠρίζετο ἄφ' οὔ ἡ φυγάδευσις τοῦ θησαυροῦ εἶχεν ἐξασφαλισθῆ, διότι εἶναι ἀδύνατον καὶ νὰ σκεφθῶμεν ὅτι ὁ Σλήμαν θὰ ἄφηνεν εἰς τὴν Τρωάδα κρυμμένον θησαυρόν καὶ θὰ ἀνεχώρει.

Εἰς τὴν πρὸς τὸν Κουμανούδην ἐπιστολὴν εὑρίσκομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας μας. Ὡς εἶδομεν ἡ ἐπιστολή φέρει ἡμερομηνίαν 29 Μαΐου κατὰ τὸ Ἰουλιανόν, ἀντιπροσωπεύουσα τὴν 10ην Ἰουνίου κατὰ τὸ Γρηγοριανόν. Ὁ Σλήμαν εἶ-

Εἰκ. 6. Ἡμερολόγιον Σλήμαν, σελὴ 299 (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

10^ο Ἰαννου
1875

Ἐπιμότατε Κύριε Καθηγητᾶ
 Ἀναχωροῦντι εἰς Τροίαν μοὶ
 συνεργεύσατε νὰ φέρω πολλὰ ἀγαθ.
 ματα· ἔφερον δὲ τι καλλίτερον ἀπάν.
των τῶν ἀγαθμάτων, διότι ἔφερον τὸν
 ἄγασαυρον τοῦ Πριάμου, τὸν ὁποῖον
 ἀφίνω εἰς ἑλληνικῶ ἔδνει μετὰ τὸν
 θάνατόν μου· ἔφερον καὶ πάχιν 54
 κιβώτια καὶ κοφίνια μετὰ ἀνεκτιμή.
 των τρωϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ εἴμαι
 εὐχριστός ὅτι δεῖτε νῦν μένει εὖχα,
 ριστημένος μετ' ἐμοῦ. Παρακαλεῖσθε
 δὲ πορὺ νὰ τιμήσητε ἡμᾶς σήμερον
 κατὰ τὴν μίαν μ.μ. ἵνα ἴδῃτε τὸν
 ἄγασαυρόν.

Διαμένω μετὰ διακεκριμένης
 ὑποχρέσεως

Κυριακῆ

Σχληέμαν

ναι ακόμη εις τὴν Τροίαν ὅταν ἔγραφε τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην. Ὁ φόβος τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ «Θησαυροῦ» ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἔχει ἐλαττωθῆ καὶ ἡ φαντασία τοῦ Σλήμαν τὸν ἐβοήθησε νὰ ἐμπνευσθῆ τὸν ἀρμόζοντα τίτλον τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» διὰ τὰ προηγουμένως δηλωθέντα εἰς τὴν πρὸς τὴν Σοφίαν ἐπιστολὴν του «σπουδαιότατα διὰ τὴν ἐπιστήμην πράγματα». Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιστολῶν χρονικὸν διάστημα ἔχει κατεδαφίσει, κατὰ τὸ σχέδιόν του, τὸν μικρὸν του οἶκον, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη συμπληρώσει τὴν ἀνασκαφὴν ὀλοκλήρου τοῦ «μεγάλου τοῦ Πριάμου», τὴν ὁποίαν καὶ δὲν θὰ συνεχίσῃ. Δικαιολογεῖ δὲ τὴν ἀπόκλισίν του αὐτὴν ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως, πού θὰ ἀπῆτει περισσότερον χρόνον συμπληρώσεως, διότι, ὅπως γράφει, τοῦ ἦτο «ὄλως ἀδύνατον νὰ περιμείνω ἐνταῦθα περισσότερον· μὲ τυφλώνει ἡ παντοτεινὴ λαῖλαψ καὶ μὲ φονεύει ἡ σκόνις». Φαίνεται ὅτι ἡ λαθραία ἐξαγωγή τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» εἶχεν ἐξασφαλισθῆ. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν μας πρὸς τὸν Κουμανούδην ὀρίζεται ἡ 7/19 ὡς ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὴν Τρωάδα καὶ ἐπιστροφή του εἰς τὰς Ἀθήνας μέσῳ Θεσσαλονίκης, «ὅθεν βλέπομεν τὸν Ὀλυμπον καὶ τὰ τῶν θεῶν μέγαρα». Κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ Δευτέρα τῆς πρὸς Σοφίαν ἐπιστολῆς θὰ ἐγράφη 10 ἡμέρας πρὸ τῆς 19ης Ἰουνίου 1873, ἦτοι τὴν 9ην Ἰουνίου. Ἡ προγραμματισθεῖσα, κατὰ τὴν ἐπιστολὴν Κουμανούδου, ἀναχώρησίς του, ἀποδεικνύεται ὡς γενομένη τὴν 7/19 Ἰουνίου ἀπὸ ἐγγραφὴν, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται εἰς τὴν σελίδα 299 τοῦ ἡμερολογίου Σλήμαν τοῦ 1873. Ἡ ἐγγραφή (Εἰκ. 6) εἶναι ὑπογεγραμμένη ἀπόδειξις πληρωμῆς μισθοῦ ἐνὸς τῶν ἐργοληγῶν του, ἡ ὁποία λέγει: «Ἐν Θεσσαλονίκῃ 7/19 Ἰουνίου 1873 τὸ ὑπόλοιπον τοῦ μισθοῦ μου παρέλαβον καὶ οὐδεμίαν ἀπαίτησιν πλέον δὲν ἔχω. Γ. Τσιρογιάννης».

Εἶναι τώρα δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν τὸν Σλήμαν ἐν πλῶ θαυμάζοντα τὸν θεῖον Ὀλυμπον καὶ τὰ κατὰ φαντασίαν μέγαρα τῶν θεῶν, καθὼς τὸ πλοῖον του ὠργωνε τὰ γαλανὰ νερά τοῦ Θερμαϊκοῦ κατευθυνόμενον πρὸς Πειραιᾶ ὅπου ἀπεβιβάσθη ὁ ἀνασκαφεύς. Ἐπηκολούθησεν ἡ θριαμβευτικὴ του ἀνοδος πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν οἰκίαν του τῆς ὁδοῦ Μουσῶν τὴν 20ὴν Ἰουνίου. Ἐδῶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τερματισθῆ ἡ ἀφήγησίς μας. Ἀλλὰ μόλις εὑρέθη πολῦτιμον στοιχεῖον πού πρέπει νὰ περιληφθῆ διὰ νὰ ἐπισφραχισθοῦν τὰ ἱστορηθέντα.

Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν τὴν παρελθοῦσαν Τρίτην, 25 Φεβρουαρίου, ἡ κα' Ἀ. Μπικιάκη εὑρῆκεν εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐταιρείας, ἐπιστολὴν-πρόσκλησιν πού μαρτυρεῖ τὴν ἐπιστροφήν καὶ ἐγκατάστασιν τοῦ Σλήμαν εἰς τὰς Ἀθήνας (Εἰκ. 7):

Ἐντιμότατε Κύριε Καθηγητά,

(10 Ἰουνίου 1873)

Ἄναχωροῦντι εἰς Τροίαν μοὶ συμβουλευσατε νὰ φέρω πολλὰ ἀγάλματα· ἔφερον δέ τι καλεῖτερον ἀπάντων τῶν ἀγαλμάτων, διότι ἔφερον τὸν θησαυρὸν τοῦ Πριάμου, τὸν ὁποῖον ἀφίνω τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει μετὰ τὸν θάνατόν μου· ἔφερον καὶ πάλιν 54 κιβώτια καὶ κοφίνια μετὰ ἀνεκτιμητῶν τρωϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ εἶμαι εὐελπὺς ὅτι θέλετε νῦν μένει εὐχαριστημένος μετ' ἐμοῦ. Παρακαλεῖσθε δὲ πολὺ νὰ τιμήσητε ἡμᾶς σήμερον κατὰ τὴν μίαν μ.μ. ἵνα ἴδῃτε τὸν θησαυρὸν.

Διαμένω μετὰ διακεκριμένης ὑπολήψεως.

Κυριακῆ.

Σχλιέμαν

Ἀντὶ ἡμερομηνίας, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἔγραψε μόνον Κυριακῆ. Εἰς τὸ ἀνώτατον ὅμως ἄκρον τῆς ἐπιστολῆς, (ὡς εἶκ. 7) ὁ προσκαλούμενος ἔγραψε τὴν ἡμερομηνίαν 10 Ἰουνίου 1873, ἡμερομηνία κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀντίστοιχον 22 Ἰουνίου 1873. Ὁ ἰδιάζων γραφικὸς χαρακτήρ τῆς ὀλιγοψηφίου ἡμερομηνίας προδίδει τὸν γράψαντα, οὗτος δὲ ἦτο ὁ γενικὸς Ἐφορὸς Ἀρχαιοτήτων τοῦ κράτους Παναγιώτης Εὐστρατιάδης, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ προστεθῆ εἰς τὴν προσφώνησιν: «Ἐντιμότατε Κύριε Καθηγητά» Παναγιώτη Εὐστρατιάδῃ. Ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ προσκαλουμένου εἶναι ἐπιτυχής, ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἐγγραφὴν τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Γενικῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ 1873 ἡ ὁποία ἀναφέρει: «Ὁ Σιλῆμαν ἐπιστρέψας ἐκ τῶν ἐν Τρωάδι ἀνασκαφῶν, προσεκάλεσεν ἐγγράφως (10 Ἰουνίου) τὸν ἔφορον ἵνα ἴδῃ τὸν θησαυρὸν τοῦ Πριάμου, ὃν ἐκόμισεν εὐρών...».

Ἡ ἐπιστολή, μαρτυρία σαφής, ἀποδεικνύει τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Σιλῆμαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸ τῆς 10/22 Ἰουνίου 1873. Ἀμέσως ἤρχισε νὰ προσκαλῆ σημαίνοντας Ἑλλήνας ἀρχαιολόγους διὰ νὰ ἐπιδείξῃ τὸν «θησαυρὸν τοῦ Πριάμου», ποὺ εἶχεν ἤδη ἐξασφαλισθῆ εἰς διάφορα κτίρια τῶν Ἀθηνῶν. Ἀποδεικνύει ἐπίσης ὅτι ὁ Σιλῆμαν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν «θησαυρὸν τοῦ Πριάμου» διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἀνταλλαγμάτων ποὺ θὰ ἐβοήθουν τὴν βαθμηδὸν αὐξανομένην φήμην του καὶ τὴν φιλοδοξίαν του. Ἔτσι εἰς τὴν ἐπιστολὴν-πρόσκλησιν, ἀναφέρει ὅτι ἔφερον εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν «θησαυρὸν τοῦ Πριάμου» τὸν ὁποῖον, ὅπως γράφει, «ἀφίνω τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει μετὰ τὸν θάνατόν μου». Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν γνώμην τοῦ Εὐστρατιάδῃ διότι ὁ γενικὸς ἔφορος συνεπλήρωσε τὴν ἐγγραφὴν τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ Ὑπουργείου μὲ τὰ ἀκόλουθα ἐπιβαρυντικὰ λόγια: «...τὸν θησαυρὸν τοῦ Πριάμου, ὃν ἐκόμισε εὐρών—βάρβαρος τρόπος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἔ-

φορον ἐπισκεφθέντα τὸν λεγόμενον τοῦ Πριάμου θησαυρόν, παρόντος τοῦ καθηγητοῦ Landerer».

Ἡ ἱστορία τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἀσφαλοῦς παραλαβῆς του εἰς Ἀθήνας εἶναι γνωστὴ. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ «Θησαυροῦ», αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν παραστάσεις, ἀκόμη καὶ ἀπειλαὶ πολεμικῆς ἐπεμβάσεως, ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Συντέλεσαν ὅμως εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν ὑπευθύνων ἀρχόντων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας νὰ δεχθοῦν τὴν προσφορὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ «Θησαυροῦ» καὶ τὴν οἰκοδομὴν Μουσείου νὰ τὸν στεγάσῃ, πού θὰ περιεῖχε κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ Σηίμαν ὄρους καὶ περιορισμούς. Συντέλεσαν ἀκόμη εἰς τὴν παρεμβολὴν δυσκολιῶν διὰ τὴν παροχὴν ἀδείας ἀνασκαφῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς ἰδιώτην πού ἀπεδείχθη ἀσυνεπῆς εἰς τὰς συμφωνίας καὶ ἐπισήμους ὑποχρεώσεις (ὄρα τὴν ἀπαγωγὴν τοῦ «Θησαυροῦ» ἀπὸ τὴν Τροίαν). Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ κατηγορήθησαν καὶ ἀκόμη διαβάλλονται διὰ τὰς ἀποφάσεις των ἐκείνας ἀπὸ φιλομούσους ἀλλὰ καὶ ἱστορικούς, πού δὲν εἶχον καὶ ἀκόμη δὲν ἔχουν ὑπ' ὄψιν τὰς λεπτομερείας καὶ συνεπείας τῆς ὅλης ὑποθέσεως¹⁸.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν παραμονὴν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου», οὐδὲ νὰ μνημονεύσωμεν λεπτομερείας τῆς μακροχρονίου δικαστικῆς προσπαθείας τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως εἰς Ἑλληνικὰ δικαστήρια διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Θησαυροῦ. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσω τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ δικαστηρίου, δυνάμει τῆς ὁποίας ἀνεγνωρίσθη εἰς τὸν Σηίμαν ἡ κυριότης τοῦ Θησαυροῦ ἀλλὰ ὠρίσθη καὶ ἡ ἐπιβολὴ γενναίας ἀποζημιώσεως ὑπὲρ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (περὶ τὰ \$ 8000). Ἀναφέρω μόνον τὴν προσπάθειαν

18. Ὁ Meyer, ἐ.ἀ. σ. 95, 96, ἐδημοσίευσεν δύο ἐπιστολάς τοῦ Σηίμαν πρὸς τὸν Müller, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρει λαθραίας ἀποστολάς γραπτῶν μυκηναϊκῶν ὀστράκων καὶ πηλίνων μυκ. εἰδωλίων πού τοῦ προσέφερε. Ἐκ τῶν γραφομένων του εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Σηίμαν ἀνεγνώριζε τὴν παράβασιν τῶν συμφωνιῶν του. Ἀκόμη εἰς σ. 86 ὑπὸ ἡμερομηνίαν 12 Μαΐου 1874 ἀναφέρει μίαν ἐνδιαφέρουσαν ἀνακάλυψιν, ὡς τὴν ὀρίζει: «having solicited from the Greekministry the permission to make excavations at Mycenae and without waiting for an answer which I knew would be negative, I hurried to the Argolid and representing to the local authorities that I would get in a few days the permission to excavate and that I have now only come to make soundings in order to ascertain what accumulation of rubbish amounts...; at once went to investigate its acropolis in 34 different places». Μετὰ 4 ὀλοκλήρους ἡμέρας ἠναγκάσθη νὰ σταματήσει τὴν ἐργασίαν του αὐτὴν κατόπιν τηλεγραφικῆς σχετικῆς ἐντολῆς τοῦ Ἰγούργειου πρὸς τὴν χωροφυλακίαν.

ἀγορᾶς τοῦ Θησαυροῦ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως, τὴν ἀπόρριψιν αἰτήσεως διὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ «Θησαυροῦ» εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον καὶ τέλος τὴν ἐπιτυχῆ του ἔκθεσιν εἰς τὸ South Kensington Museum, τὸ ἄνοιγμα τῆς ὁποίας ὠρίσθη διὰ τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1877. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῆ ἡ ἐπιτυχῆς προσπάθεια τοῦ ἱατροφιλοσόφου ἐρευνητοῦ καθηγητοῦ Rudolph Virchow νὰ ὑπερκεράσῃ τὰς ἐνεργείας τῆς Σοφίας διὰ τὴν παραμονὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Πριάμου» καὶ νὰ πείσῃ τὸν Σλήμαν νὰ δωρίσῃ τοὺς Τρωικούς του θησαυροὺς ἕχι εἰς τὸ Ἑλληνικόν, ὡς ἤθελεν ἡ Σοφία, ἀλλὰ εἰς τὸ Γερμανικὸν ἔθνος. Ἡ ὄψιμος ἀγάπη πρὸς τὴν γενέτειραν ἀλλὰ καὶ αἱ ποικίλαι τιμαὶ ποὺ ἐζήτησε καὶ τοῦ προσεφέρθησαν συνετέλεσαν εἰς τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως τῆς δωρεᾶς τῶν Τρωικῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τὸ Γερμανικὸν ἔθνος, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ Kaiser δι' ἀποδεκτικῆς ἐπιστολῆς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν λαὸν τῆς Γερμανίας. Τὴν 2αν Ἰουλίου 1881 τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τοῦ Βερολίνου ἀνεκήρυξε τὸν Σλήμαν ἐπίτιμον δημότην του καὶ τὴν 7ην Ἰουλίου 1881 ὁ Δήμαρχος τοῦ Βερολίνου ἀνέγνωσε δημοσίᾳ τὴν προκήρυξιν τῆς τιμητικῆς του διακρίσεως, τῆς ὁποίας πρὸ αὐτοῦ δύο μόνον μεγάλοι τῆς Γερμανίας ἄνδρες εἶχον ἀξιώθῃ, ὁ Bismark καὶ ὁ von Moltke. Ἐπὶ μίαν ἡμέραν ὁ διάσημος ἀνασκαφεὺς καὶ ἡ σύζυγός του ἔζησαν στιγμὰς λατρείας καὶ θαυμασμοῦ, μὲ τὰς ὁποίας τοὺς περιέβαλε τὸ Γερμανικὸν ἔθνος.

Ἐπὶ ἡμῖς καὶ πλέον αἰῶνα ὁ «Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου» καὶ αἱ ἄλλαι ἐκ Τροίας ἀρχαιότητες ἐξετίθεντο εἰς παράρτημα τοῦ Staatliche Museum τοῦ Βερολίνου, κατὰ δὲ τὰ ἔτη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καὶ πάλιν ἐτάφησαν βαθέως κάτωθεν τοῦ Ζωολογικοῦ Σταθμοῦ τοῦ Βερολίνου. Ἐκεῖ ἀνευρέθησαν ὑπὸ Ρώσων στρατιωτῶν ποὺ κατέλαβαν τὸ Βερολῖνον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ὁ «Θησαυρὸς τοῦ Πριάμου», ὡς ἐλέχθη, μὲ εἰδικὴν φρουρὰν ἀπεστάλη σιδηροδρομικῶς εἰς Μόσχαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ποτὲ δὲν ἔφθασε. Τὰ ἔχνη του ἀπωλέσθησαν καὶ σήμερον ἀκόμη οὐδεμία πληροφορία διασώζεται διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ τελευταίου του γνωστοῦ ταξιδιοῦ. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Σλήμαν, ὁ θάνατός του, ὁ ὁποῖος τὸν εὐρήκε μόνον, ἄγνωστον καὶ φαινομενικῶς πένητα, τὴν ἐσπέραν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1891 εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Νεαπόλεως, τὸν ἀπῆλαξεν ἀπὸ τὴν ὀλεθρίαν ἐμπειρίαν νὰ ἴδῃ τὸν θησαυρόν του νὰ ἐξαφανίζεται, ἐλπίζομεν μόνον δι' ὀλίγον ἀκόμη χρονικὸν διάστημα. Ἄς ἀναθέσωμεν εἰς τὸ μέλλον τὰς ἐλπίδας μας αὐτάς.

SUMMARY

An Unpublished letter of H. Schliemann and the «Treasure of Priam»

In the Archives of the Archaeological Society of Athens is on file a letter written in Troy by H. Schliemann in the year 1873. The letter is unpublished to date (figs 1 and 2). It was written on the 29th of May 1873, according to the Julian or 10th of June 1873 of the Gregorian Calendar and is addressed to Stephanos Koumanoudis, then Secretary General of the Society. It was written in response to a request for a visit of Schliemann's excavations in Troy. It proves that Schliemann was still in Troy on the 10th of June and was to stay in the Troad until 7/19 of June, so that he could clear the area of «Priam's Megaron» in which the treasure was found. For the first time, known to date, in our letter Schliemann calls his find «the Treasure of Priam», which he avoided before this from fear of becoming known to the Turks who might wish to confiscate the treasure. The letter to Koumanoudis provides a *terminus ante quem* for the discovery, but fails to give us the exact date of that monumental event.

The exact date of that discovery has to be adduced from other evidence given by a number of authors and lately by D. Easton and D. A. Trail. It is interesting to remark that Schliemann does not mention the discovery in his diary for 1873 in the page where such a discovery normally would be mentioned. Easton accepted the 27th of May in his original study, and the 31st of May, in his last effort, published in *Antiquity*, as the date of the discovery; that agrees in some respect with the remarks on the subject by Trail. This date does not quite agree with the date of the dispatch of the Treasure for safe keeping to Frederick Calvert in Bounar Bashi (fig. 3), which is indicated in the letter accompanying the 6 boxes and a sack in which the Treasure was careful packed. On that letter Calvert wrote «Rec'd 31st May 1873».

The Treasure's dispatch 31st May, forms a *terminus ante quem* for the date of its discovery, which at best should be May 30th 1873, as suggested by an examination of the conditions under which it was found, packed and dispatched to Calvert.

There remains Schliemann's story of Sophia's participation in the discovery of the treasure, a story that inspired the admiration of our Genera-

tion. The story, however, is denied by the excavator's faithful servant Nikolaos Yannakis, who stated to Mr. W. C. Borlase, that Sophia was in Athens when the treasure was found. Trail, who denies Sophia's participation in the discovery, published a letter sent by Schliemann to his wife with «Monday» as its date (fig. 5). According to Trail that Monday was Monday June 2, and this seemed to corroborate Yannakis' statement that Sophia was in Athens on the great occasion.

Trail's calculations on the matter are proved wrong by the information contained in the letter itself to Sophia that announces Schliemann's additional stay of 10 days in Troy to clear fully the area in which the treasure was found. That his postponement of 10 days was carried out in fact is indicated by a similar statement of postponement contained in our letter. Now if we added the 10 days to the proposed date of Trail, i.e. to June 2, the total would indicate the proposed date of Schliemann's departure as of June 12; this is against all known facts. But if the date of Sophia's letter is figured to be Monday June 9, then the resulting date of his departure will be Monday June 19, and this date for departure is mentioned in the letter to Kou-nanoudis. That the date of June 7/19 marks actually the departure is proved by the entry on page 299 of Schliemann's diary on which we find a receipt for the final wages paid to one of his foreman, to Tsiroyannis, and dated «Tessaloniki 7/19, 1873 (fig. 6). On that date we find Schliemann on the way to Athens via Thessaloniki.

On page 300 of Schliemann's diary we read his own statement that on the 7th of June 1873, he found the «Treasure of Priam». Can this statement be accepted? It has been noted before that the date and place of writing of the entry, in which we have the first complete description of the treasure, were changed at least once. The original date and place Athens 25(?) of June 1873 was crossed out and instead was written Troy, and 17 of June. Of course we cannot depend on a document with a changed date. In that entry Schliemann states that he found the treasure on June 7, 1873. Yet the treasure, packed in 6 boxes and a sack, was sent for safe keeping to Fr. Calvert on May 31, 1873, in whose possession it remained until its secret dispatch by way of Besika Bay.

Consequently, the date of discovery given by Schliemann, on page 300 of his diary, cannot be correct or true, and therefore is of no value to our efforts.

Schliemann is proved to have left the Troad early in the morning of the 7/19 as announced in our letter to Koumanoudis, and reached Athens on the evening of the 8/20th.

In the Archives of the Society is filed a letter, dated 10/22 of June to P. Eustratiadis, whereby the excavator invites the receiver to inspect the «Treasure of Priam». This proves that by the 22nd of June 1873 both Schliemann and the «Treasure of Priam» were safely established in Athens. A brief statement on the stay of the treasure in Athens, its final donation to the German nation and its fate in the second world war closes the story that was occasioned by the finding, by Mrs. Alike Bikakis, the Society's archivist, of Schliemann's letter to Koumanoudis in the Archives of the Archaeological Society of Athens.
